

Gedreven pioniers

**Simon Franke,
Jeroen Niemans,
Frans Soeterbroek**

November Pioniers

Simon Franke,
Jeroen Niemanns,
Frans Soeterbroek

Lokaal initiatief is van alle tijden. We komen het tegen in verhalen over burgerschap en lokale gemeenschappen en in verhalen over nieuw ondernemerschap. De laatste jaren zagen we dat die verhalen zich zijn gaan mengen en dat zien we terug in termen als sociaal ondernemerschap, buurtonderneming, publieke ontwikkelaars en doe (het zelf)-democratie. Er lijkt dus iets te veranderen en her en der wordt zelfs gesproken over een nieuwe bottom-up beweging. De economische crisis heeft ervoor gezorgd dat dit in een stroomversnelling kwam. Aan de ene kant ontstond meer ruimte voor deze initiatieven en aan de andere kant zijn veel mensen voor zichzelf begonnen. Een groot deel daarvan zijn professionals met een maatschappelijke missie: bijdragen aan *community building*, zelforganisatie met een menselijke maat, tegengaan van verloedering, kanteling naar een duurzame samenleving, loskomen van de groei- en schuldeneconomie enzovoort.

Dat heeft vooral de afgelopen vijf jaar veel aandacht getrokken in vakwerelden, onderzoek, media en politiek waar men zichtbaar op zoek is naar nieuwe verhalen over de relatie tussen overheid en samenleving. Vele publicaties en bijeenkomsten zijn aan dit fenomeen gewijd, soms relativerend en ontnuchterend en vaak juichend. 2015, het Jaar van de Ruimte, is een goed moment om de stand van zaken te inventariseren. En vooral een goed moment om vooruit te kijken. Is hier echt sprake van een beweging die aan belang wint en zo ja, hoe kunnen lokale initiatieven een toekomst krijgen waarin blijvend hun waarde wordt erkend en hun bestaan gecontinueerd? En hoe kunnen zij

ervoor zorgen dat de institutionele wereld niet alleen hun waarde herkent, maar hun ook de invloed en middelen geeft die daarbij horen?

WAT IS ER GEBEURD?

Een veelheid aan lokale activiteiten hebben we zien opkomen. Leegstaand vastgoed kreeg nieuw maatschappelijk programma; stadslandbouw verscheen op braakliggende terreintjes; kleinschalige gebiedsontwikkeling kwam op gang; burgers bouwden hun eigen huis. Het ging aanvankelijk en ook al voor 2010 om tijdelijk gebruik (de tussentijdbeweging), maar toen de waarde van dit soort projecten zo duidelijk werd, kwam het pleidooi voor

een permanente tussentijd.

De laatste jaren wordt ook het aantal wijkondernemingen en andere sociale ondernemingen steeds groter, met alternatieven voor gevestigde ontwikkelaars, energiemaatschappijen, welzijns- en zorginstellingen. Het is vaak een gevolg van de verschraving van de verzorgingsstaat en de introductie door de overheid van de participatiesamenleving, die voorzieningen wegbezuinigt en burgers vraagt zelf verantwoordelijkheid te nemen.

Maar economische crisis en afbouw van de verzorgingsstaat zijn niet de enige factoren. Burgers-bewoners ontdekken hoe leuk het is om het initiatief in eigen hand te nemen. Nieuwe energie komt op, toe-eigening in het publieke domein vormt zich, publieke waarden zijn belangrijker dan geld, nieuwe en oude vormen van collectieve samenwerking ontstaan.

De geest is uit de fles en velen zijn van mening dat ze daar nooit meer in terug zou moeten gaan; dat voorkomen moet worden dat een aantrekkelijke economie als reden wordt opgevoerd om terug te keren tot grootschalig planningsdenken en blauwdrukontwikkeling. De verzorgingsstaat heeft heus een blijvende taak in de zorg voor werkelijk kwetsbare mensen, en er zijn voor de overheid moeiteloos niet ter discussie staande taken te bedenken, maar de permanente, top-down ontwikkelde beleidsaandacht voor onze leefomgeving is lang niet altijd productief gebleken.

De afgelopen jaren hebben we deze ontwikkeling het stempel bottom-up gegeven, in tegenstelling tot het top-down label dat we op de overheid en de gevestigde maatschappelijke instituties hebben geplakt. Dat maakt

de wereld overzichtelijk, maar leidt ook tot een te eenvoudige discussie over de wederzijdse rolverdeling.

Om in de komende jaren ervoor te zorgen dat veel initiatieven in een duurzame vorm gecontinueerd kunnen worden zullen we de tegenstelling bottom-up – top-down achter ons moeten laten. De systeemwereld is al besmet met het virus van de nieuwe beweging, wat zich onder meer uit in de populariteit van concepten als organische gebiedsontwikkeling, spontane stad en co-creatie binnen de overheid. Natuurlijk blijft er een verschil tussen leefwereld en systeemwereld, maar die systeemwereld zou veel meer dan nu de logica van die leefwereld in zich moeten dragen. Alleen denken in de tegenstelling brengt ons niet verder. Als we ervoor willen zorgen dat lokale initiatieven en nieuwe collectieven van bewoners blijvend mede onze leefomgeving bepalen, zullen we op zoek moeten naar verankering en naar het flexibeler, zachter maken van de systeemwereld.

De verzorgingsstaatsdiscussie met zijn bezuinigingen op welzijn en zorg is nooit ver weg, al was het maar omdat juist nu de landelijke overheid veel van die taken decentraliseert naar lokaal niveau. In deze bundel concentreren we ons op de fysieke ruimte. In ons boek verkennen we de volgende stap. Welke ontwikkelingen zien we en hoe kunnen lokale initiatieven daarin actief opereren? Maar voor we daarover onze gastauteurs het woord geven, inventariseren we een stand van zaken.

IJKPUNT

Anno 2015 gebruiken we overal in het land het begrip stadmaken voor de hier beschreven ontwikkelingen en dus

hebben we voor de titel van ons boek dat begrip graag gebruikt. Het overbrugt de tegenstelling tussen bottom-up en top-down; het dekt een mentaliteit die iedereen herkent, zelfs als het niet over de stad gaat maar over het landelijk gebied. Het is geënt op de ruimtelijke wereld, de gebouwde en vormgegeven leefomgeving. In die fysieke stad is de strijd om de ruimte soms zichtbaar aanwezig. Wie bepaalt wat waar komt, wie maakt de stad? Maar een stad is meer dan vormgegeven ruimte. Stadmaken gaat ook over culturele waardes, sociale structuren en economische bedrijvigheid. Of, om in de eigen termen te blijven: publiek belang geeft plezier, bevrediging en emancipatie, wederkerigheid leidt tot het nieuwe delen en sociaal ondernemerschap creëert *civic economy*.

Er is jarenlang gepionierd, initiatieven kwamen op en sommigen verdwenen ook weer. Er werd vaak een beroep gedaan op tijdelijke subsidie en veel vrijwilligerswerk en soms werd er ook concreet geld verdiend. De overheid sprak met sympathie over de initiatieven, maar wist zich tegelijkertijd nog geen raad met de activiteiten. 2015 is een mooi moment om te kijken waar we staan. En om te onderkennen waar de kansen liggen.

ECONOMISCHE CRISIS EN TIJDELIJK GEBRUIK

Er is natuurlijk een relatie met de economische en financiële crisis die vanaf 2007 ontstaat. Die crisis komt hard aan in de bouwwereld. Projecten komen stil te vallen. Dat leidt tot braakliggend terrein en het is dus niet zo raar dat daar als een van de eerste nieuwe ontwikkelingen het tijdelijk gebruik ontstaat. Lege landjes worden

publiek domein. Stadslandbouw is een van de meest opvallende invullingen voor tijdelijk gebruik. En het laat vooral ook zien dat er veel verschillende aspecten zitten in het op die manier invullen van lege landjes. Er wordt voedsel geproduceerd; stadsbewoners leren begrijpen hoe voedsel tot stand komt; er worden nieuwe sociale verbanden gecreëerd. Sociale cohesie is een enigszins gedateerd begrip uit de wijkontwikkeling, maar onder een andere naam en met minder pretenties bestaat het wel degelijk. Het is een vorm van 'gemengd bedrijf' die kenmerkend zal worden voor de bottom-up beweging. Projecten weten vaak creatief meerdere doelen te dienen. De tijdelijkheid creëert dus een nieuwe dynamiek, niet in het minst omdat allerlei regelgeving dan niet van toepassing is. We zijn nu op het punt dat we vinden dat het succes van tijdelijk gebruik een vastere basis moet krijgen, met andere woorden dat de regelgeving moet worden aangepast aan het mogelijke en gewenste gebruik.

De economische crisis brengt ook een stroomversnelling aan in discussies over milieuwatenschappen, over afval en energie. Veel nieuwe activiteiten bemoeien zich daarom met hergebruik of krijgen vorm als energiecoöperatie.

Met de financiële crisis kwam ook de vastgoedcrisis. Er is een grote hoeveelheid gedateerd economisch vastgoed. En ook veel maatschappelijk vastgoed staat leeg, deels door bezuinigingen in de sociale voorzieningen zoals welzijnswerk, deels door nieuwe clustervorming in bijvoorbeeld het onderwijs. Ook die gebouwen lenen zich voor tijdelijk gebruik. Tegen lage huren ontstaan broedplaatsen voor creatieve industrie en kunstenaars-

ateliers. Maar, als de bezuinigingen doorzetten, ontstaan er ook burger-initiatieven die het buurthuis of de wijkbibliotheek terugbrengen in eigen beheer. Juist dit nieuwe 'publiek' vastgoed zet de discussie over de toekomst van initiatieven op scherp. Iedereen ziet de publieke waarde van dit soort gebouwen en hun nieuwe programma en beheer, maar hoe krijg je een rendabele exploitatie op poten; hoe wordt maatschappelijke waardering uitbetaald in klinkende munt? En hoe zorg je dat de overheid publieke gebouwen niet alleen behandelt als economisch object maar ook keuzes maakt op grond van de maatschappelijke waarde ervan?

EEN NIEUWE CULTUUR

De economische crisis is dus beslist niet de enige katalysator. Er is een al langer sluimerend onbehagen over de inbedding van publiek belang in onze samenleving. Al voor de economische crisis wordt duidelijk dat we de publieke zaak hebben verstatelijkt en vervolgens vermarkt. Doorgesloten rendementsdenken voegen we daaraan in 2015 toe. Al veel langer wordt geklaagd dat professionals in bijvoorbeeld zorg en onderwijs vooral bezig zijn formulieren in te vullen, waarmee zij de autonomie over hun eigen werk kwijtraken aan een steeds maar uitdijend management.

In de ruimtelijke disciplines komt het besef dat masterplannen en blauwdrukdenken niet alleen iets voorspiegelen wat toch niet uitkomt, maar ook het onverwachte en de invloed van bewoners en gebruikers buitensluit. We gaan de stad weer zien als een altijd bewegend en veranderend systeem dat nooit af is. En we gaan

inzien dat het kleine alledaagse gebruik van de stad van meer invloed is op de kwaliteit van de leefomgeving dan het van bovenaf uitgestippelde beleid. Maar ook al hebben corporaties en projectontwikkelaars die afslag een beetje gemist, dat wil nog niet zeggen dat de kleinschalige en lokale benadering alle problemen oplost. Hoe belangrijk het alledaagse ook is, er zal altijd een nieuwe verhouding moeten worden gevonden met het institutionele veld.

We zijn toegegroeid naar een andere cultuur. Andere dan de traditionele spelers bemoeien zich nu met de inrichting van de stad; *urban curators* in plaats van stedenbouwkundigen. In het tijdperk van de stedelijke vernieuwing was de verbinding tussen fysiek en sociaal een toverbegrip. In het stadmaken vinden we dezelfde ambities terug, maar anders geformuleerd en vooral totaal anders georganiseerd. Daarin tellen ambachtelijkheid en vakmanschap weer mee, het geluk van bezig te zijn met de eigen omgeving. Immateriële waarden worden belangrijker en publiek belang en wederkerigheid geven daaraan vorm.

EEN NIEUWE ECONOMIE

Tegenover de oplossingen van de systeemwereld voor onze economische problemen komt de *civic economy* in beeld. Engeland liep voorop in het creëren van sociale ondernemingen waarin belangrijke publieke waarden overeind konden blijven, van buurt-super tot theater of lokale pub.¹ Of van fietsenwerkplaats tot energiecoöperatie. Waardevermeerdering wordt hier niet in geld geteld, maar in sociale opbrengst.

Ook in Nederland zien we nu de zorg- en energiecoöperaties. Vaak gaat

het om gemeenschappelijke belangen die worden verenigd. Opmerkelijk genoeg krijgen ze vaak een ruimtelijke vertaling op buurtniveau, alsof we ook met de digitale media nog steeds op zoek zijn naar fysiek contact.

Crisis of niet; het geld is er wel, maar hoe komt het ten goede aan initiatieven die onze leefomgeving verbeteren, aan activiteiten die niet automatisch passen in de rekencultuur die we hebben ontwikkeld?

Veel van de nieuwe economie maakt gebruik van de mogelijkheden van digitale media. Maar hoezeer dat ook suggereert dat iedereen er gelijk in is betrokken, de uitwassen zijn inmiddels genoegzaam bekend. Uber en Airbnb hebben zo hun eigen opvatting van de deeleconomie. Maar dat diskwalificeert een hoop van de ideeën nog niet. Het laat alleen maar zien dat nieuwe technologie op verschillende manieren gebruikt kan worden. Dat is niks nieuws. En er zijn ook de goede voorbeelden, zoals Peerby en Koken voor de Buren.

Probleem lijkt te zijn dat nieuwe businessmodellen voor sociale ondernemingen niet aansluiten bij de financiële praktijken, niet van de overheid als het gaat om betaalde publieke dienstverlening en niet van het bedrijfsleven als het gaat om investeringen, leningen en aandeelhouderschap.

Er is nog een verhaal over geld en economie dat wringt. Net zoals de heilzame werking van de marktwerking ter discussie kwam, geldt dat ook voor het verhaal van de competitieve succesvolle steden. Het verhaal van Richard Florida en de creatieve klasse is breed omarmd. Maar daar kan een ander verhaal tegenover worden gezet. Succesvolle steden slagen er

vaak niet in dat succes door te laten sijpelen in de hele stad; het blijft een verhaal van de betere middenklasse in de betere buurten. Er is een andere definitie mogelijk van succesvolle steden. Dan gaat het erom dat steden en wijken zelf in staat zijn een goed leven en een goede leefomgeving te bieden aan hun eigen bewoners.²

In het verlengde daarvan is er een beweging die stelt dat geld dat verdiend wordt in een wijk, ook besteed wordt in die wijk. Denk ook aan het ontstaan van lokaal geld en pleidooien voor lokale belasting. Je zou het een circulaire economie kunnen noemen.

Veel vaker gebruiken we dat begrip natuurlijk voor een andere, snel in omvang toenemende ontwikkeling: hergebruik van producten en grondstoffen, in plaats van de afvalberg eindeloos te vergroten.

NIEUWE INITIATIEFNEMERS
Vastgelopen bureaucraties en marktwerking memoreerden we al. Een van de meest problematische gevolgen is dat de professional de zeggenschap over het eigen vak is afgenomen. Er is een managementlaag toegevoegd en eigen invulling van het werk is verdwenen. En de opbouw van grote bureaucratieën met haar vele specialisten en schijven maakt het heel lastig om daadwerkelijk ruimte te maken voor lokaal initiatief. Die wordt gesteund en geknuffeld vanuit delen van het oude systeem, maar daarin werkelijk een bres slaan is nog wat anders. De steden-

1 00:/, *Compendium for the Civic Economy*, trancity*valiz, 2012.

2 Zie 'How to build a fairer City', *the Guardian*, <www.theguardian.com/cities/2014/sep/24/manifesto-fairer-grounded-city-sustainable-transport-broadband-housing>.

bouw, vastgoed, verkeer en vervoer en de zorg zijn van die bastions, maar het is een fenomeen dat in alle publieke planning en dienstverlening zichtbaar is. Buurtzorg³ is bijvoorbeeld als succesvolle thuiszorgorganisatie hierop een reactie.

De bottom-up beweging is niet alleen te verklaren uit de wens om de inrichting van publieke diensten en publieke ruimte weer dicht bij de gebruiker te brengen; het is ook een herovering van het eigen ambacht. Meest manifest in de zorg, maar ook in de ruimtelijke disciplines. Daar zien we de opkomst van de burger-professional, die deels gedreven door de economische crisis (geen betaald werk) en deels door de wens om *direct hands on* aan het werk te zijn, initiatieven neemt waarin vrijwilligerswerk en betaald werk door elkaar lopen. De burger heeft uiteindelijk verstand van zijn eigen omgeving en er is geen reden zijn deskundigheid niet te gebruiken. De professional is in zijn eigen buurt ook burger en waarom zou die zijn professionele kennis niet inzetten? Nieuwe initiatiefnemers wachten dus niet meer, maar zien een gat in de markt. De opkomst van de burger-professional loopt wel een beetje gelijk op met de enorme toename van de zzp'er. Juist de flexibilisering van arbeid maakt vermenging van betaald en onbetaald werk mogelijk.

OVERHEID

Zoals gezegd heeft de overheid de lokale initiatieven welwillend benaderd in woorden. Maar tegelijkertijd kun je zeggen dat ze er grote moeite mee hebben om er ook werkelijk ruimte aan te geven. Het lijkt er vaak op dat initiatieven van burgers alleen een plek

krijgen als ze zich weten aan te passen aan de logica van het overheidsdenken en -handelen. Soms is daar een logische verklaring voor. Regelgeving remt initiatieven, maar zorgt ook voor 'verdelende rechtvaardigheid'. Willekeur bij het honoreren van wensen van burgers is wel het laatste wat we willen. En niet iedereen in de samenleving kan voor zich zelf zorgen; daar hebben we ook een overheid voor. In de stedelijke ontwikkeling spreken we over *gentrification* en het gevaar van ruimtelijke segregatie. Daarbij heb je een overheid nodig, die groot en klein, arm en rijk weet te verbinden of op zijn minst een overheid die een maatschappelijk proces weet te organiseren waarin die verbinding tot stand komt.

Maar dat kan niet de reden zijn dat overheden (en tot op zekere hoogte ook andere institutionele partijen, zoals corporaties) nog zo weinig ontvankelijk zijn om het speelveld anders in te richten. Of op zoek te gaan naar andere vormen van publiek-private samenwerking. Het tijdperk van de inspraak was eigenlijk al eerder afgesloten, maar stiekem vallen veel overheden daarop toch nog steeds terug.

KLEIN EN NAÏEF

Natuurlijk is er kritiek op de bottom-up beweging en natuurlijk is die van belang. Begin 2015 ontstond een stevige polemiek op de site van Sociale Vraagstukken⁴ tussen aan de ene kant hoogleraar transitiekunde Jan Rotmans en aan de andere kant de hoogleraren sociologie Jan-Willem Duyvendak en Evelien Tonkens. Rotmans ziet een 'nieuwe orde' ontstaan waarin Nederland kantelt en waarin 'langzaam maar zeker bestaande instituties en organisaties worden vervangen door gemeen-

schappen, coöperaties en sociale en fysieke netwerken'. Duyvendak en Tonkens zien in de bottom-up beweging helemaal 'geen revolutionaire kanteling, maar uitbuiting van zzp'ers'. Burgerinitiatieven zijn in hun ogen vooral een verschuiving in de wijze waarop publiek geld nu niet meer naar reguliere organisaties gaat, maar naar werkzame zelfstandigen op zoek naar een verdienmodel. Zij zien geen beweging van onderop en vragen zich af wie hiervan beter wordt. Waarschijnlijk de zich ten onrechte terugtrekkende overheid.

Dit is een debat vanuit uiterste standpunten, waarbij je beide partijen wel enig gelijk kunt geven, maar waaraan je het gevoel overhoudt dat het niet gaat waarover het moet gaan en dat het weinig productief is. Het duurde even, maar filosoof Ad Verbrugge gaf een reactie die of je het er nu mee eens bent of niet, de discussie wel verder helpt. Hij laat zien dat burgerinitiatieven in Nederland van alle tijden zijn en dat we nu vooral te maken hebben met nieuwe vormen waarin zelforganisatie plaatsvindt. En vooral brengt hij de discussie van empirie naar waardes, naar politiek en de machtsvraag. In zijn denkwijze zijn kritiek op en betekenis van de burgerinitiatieven van gelijk belang, omdat ze een plek hebben in de discussie over de inrichting van onze samenleving.

Een jaar eerder formuleerde hoogleraar samenlevingsopbouw Justus Uitermark in zijn oratie⁵ kritiek op de burgerinitiatievenbeweging die aan het denken zet. Ook voor hem zijn er lijnen in de geschiedenis die verklaren en bepalen of een initiatief succesvol kan zijn. Succes is vaak gebaseerd op al bestaande netwerken in een buurt.

Als die ontbreken, dreigen zelforganisaties homogeen te worden. 'Hoe waardevoller deelname aan zelforganiserende netwerken is, hoe groter de kans dat netwerken zich sluiten en grenzen tussen gevestigden en buitenstaanders zich aanscherpen.'

Waar de bottom-up beweging huiverig is om zich politiek en ideologisch te verklaren, is een belangrijke onderstroom in de kritiek dus het verwijt van gebrek aan historisch besef, gebrek aan politiek bewustzijn en een naïef idealisme, waardoor ruimtelijke en sociale segregatie en de machtsvraag onvoldoende onderkend worden.

GELIJK SPEELVELD

Niet opschalen, maar wel belangrijker worden. Niet uitrollen, maar wel verbinden. Meer macht en invloed is nodig om tegenkracht te vormen en het speelveld te betreden, maar dan moet dat speelveld wel voor iedereen gelijk zijn. Initiatiefnemers hebben nog veel te winnen door zich beter te organiseren en een machtsfactor in stad en land te worden. Aan de andere kant is er de overheid die tot taak heeft een gelijk speelveld te maken waarin kleine initiatieven het niet per definitie afleggen tegen marktmachten. Dat wil zeggen in gelijke mate toegankelijk zijn voor 'oude' partijen, overheid, sociaal ondernemerschap en burgerinitiatief, ook al zijn de nieuwe partijen veel kleiner dan de traditionele spelers. Dat gaat niet alleen om de toetredingsdrempel voor kleine partijen te verlagen, maar ook om lokale binding

3 <www.buurtzorgnederland.com>.

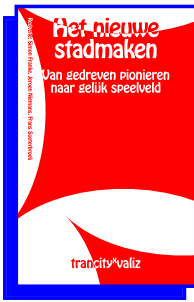
4 <www.socialelvraagstukken.nl>.

5 'Verlangen naar Wikipotopia', <www.justusuitermark.nl>.

en maatschappelijke meerwaarde explicieter te waarderen.

De nieuwe stadmakers manifesteren zich nu in nieuwe vormen, zoals we hierboven beschreven, maar er zijn ook altijd nog de 'oude' vormen die we nog kennen uit het maatschappelijk middenveld. Bottom-up is niet het speeltje van een cultureel maatschappelijke elite, maar wil zich en weet zich ook vaak te verbinden met iedereen in de stad.

Veel beschouwers zijn sceptisch. Zij juichen de initiatieven toe, maar zien tegelijkertijd dat uiteindelijk als de tijdelijke subsidies stoppen en de economie aantrekt, de grote partijen en de overheid toch weer samen de boel gaan bepalen. Dat er op dat moment iets verandert, is duidelijk. Maar de verworvenheden van de laatste jaren zouden dan toch zo evident moeten zijn dat er geen partij meer simpelweg terugvalt in de oude mores, niet omdat het anders moet, maar omdat ook zij de voordelen zien van een nieuwe manier van werken en van organiseren van de samenleving.

Het artikel dat u zojuist heeft gelezen is onderdeel van de publicatie:

Het nieuwe stadmaken

Van gedreven pionieren naar gelijk speelveld

Redactie: Simon Franke, Jeroen Niemans, Frans Soeterbroek

ISBN 978-94-92095-05-3

Deze essaybundel is een uitgave van trancity*valiz i.s.m. Platform31 en Jaar van de Ruimte. Het thema van het boek is de sterke groei van lokale initiatieven in de leefomgeving. Dat gaat van gebruik van leegstaande gebouwen tot stadslandbouw op braakliggende terreintjes tot organische gebiedsontwikkeling. Aanvankelijk waren het vaak tijdelijke projecten in de pauze van de ruimtelijke ontwikkeling, veroorzaakt door de economische crisis. Maar burgers en professionals ontdekken hoe leuk het is om zelf je leefomgeving vorm te geven – je eigen woning, je eigen buurthuis, je eigen sociale onderneming – om zelf de stad te maken. Nieuwe energie komt vrij, bewoners nemen het publiek domein in bezit, publieke waarden zijn belangrijker dan zo veel mogelijk geld verdienen, nieuwe vormen van collectieve samenwerking ontstaan.

Na een aantal jaren pionieren dienen zich vragen aan. Bijvoorbeeld hoe projecten die draaien op onvermoeibare vrijwilligers en/of tijdelijke subsidies gecontinueerd kunnen worden. En: we vinden het denken in de tegenstelling bewoners-gebruikers versus overheid en marktpartijen niet productief, maar hoe kunnen lokale initiatieven dan doordringen in de institutionele praktijk van ruimtelijke ordening en stedelijke ontwikkeling? De volgende fase van de burgerinitiatieven dient zich aan; hoe ziet die eruit?

De publicatie bevat de volgende artikelen:

- *Gedreven pioniers* – Simon Franke, Jeroen Niemans, Frans Soeterbroek
- *Agenda stadmakers. Van burgerkracht naar burgermacht* – Joachim Meerkerk
- *Stadmakers als happy infiltrators in de systeemwereld* – Frans Soeterbroek
- *De (her)ontdekking van de publieke zaak* – Simon Franke, Bart Lammers, Arnold Reijndorp
- *Het onbenutte potentieel. Klein initiatief voorkomt grote interventies* – Marc Holvoet, Ed Ravensbergen, Peter Paul Witsen
- *Open stad* – Zef Hemel
- *Urban curators. Ontwikkelen zonder eigendom* – Saskia Beer, Sabrina Lindemann, Emilie Vlieger
- *Stadmakers Rotterdam. Connectiviteit, common grounds, contract* – Arie Lengkeek
- *Begin ergens!* – Marije van den Berg, Marit Overbeek
- *Ondernemerschap en de emancipatie van het stadmaken* – Sjors de Vries
- *Financiering van de uitkomsteneconomie* – Joost Beunderman
- *Inzichten en praktijken* – Stadmakers in het land
- *Het nieuwe speelveld voor stadmakers* – Frans Soeterbroek, Jeroen Niemans, Simon Franke

De publicatie is à €19,50 verkrijgbaar in de boekhandel of via de [webwinkel](#) van Trancity.

Copyright 2015

Op de tekst in deze uitgave is een Creative Commons Naamsvermelding–Niet-Commercieel–GeenAfgeleideWerken licentie van toepassing. De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven, onder de volgende voorwaarden:

- *Naamsvermelding.* De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden (maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met uw werk of uw gebruik van het werk).
- *Niet-Commercieel.* De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.
- *Geen Afgeleide Werken.* De gebruiker mag het werk niet bewerken.